MALTA

QORTI CIVILI
PRIM' AWLA
(GURISDIZZJONI KOSTITUZZJONALI)

ONOR. IMHALLEF
GEOFFREY VALENZIA

Seduta tas-7 ta' Ottubru, 2009

Rikors Numru. 696/1999/1

Paul Farrugia, Giljian Farrugia u John Farrugia
Vs
L-Avukat Generali u l-Kummissarju ta' l-Artijiet.
L-Avukat Generali

Il-Qorti

Preliminari

Rat ir-rikors kostituzzjonali ta' Paul Farrugia, Giljan Farrugia u John Farrugia li permezz tieghu ppremettew :

1. Illi l-esponent Paul Farrugia huwa proprjetarju ta' razzett b'raba anness maghruf "Lourdes Farmhouse", Sigra Lane, San Gwann fejn attwalment joqghodu u l-esponenti uliedu Giljan Farrugia u John Farrugia jikkoltivaw tali raba; inoltre l-esponenti ghandhom imqabbel ghandhom minn ghand is-socjeta' Attard

Estates Limited l-ghalqa maghrufa tal-Ballut, San Giljan u minn ghand Costantino Attard l-ghalqa adjacenti wkoll maghrufa tal-Ballut, San Giljan;

2. Illi l-esponenti Giljan Farrugia u John Farrugia huma “full time farmers” u jikkoltivaw tali raba tant li jiehdu tliet ucuh minnha kull sena, irabbu l-baqar tal-halib u ghaldaqstant l-ghixien taghhom u tal-familji taghhom jiddependi biss minn tali raba;

3. Illi l-esponenti saru jafu illi ttiehu proceduri ta’ espropriazzjoni ta’ tali art u dan sabiex tinghata lis-socjeta’ kummercjali MS & A Developments Limited; fil-fatt saret Notifikazzjoni Numru 589 ppubblikata fil-Gazzetta tal-Gvern tal-31 ta’ Iulju 1998 fejn il-President ta’ Malta ddikjara illi l-art hija mehtiega ghal skop pubbliku skond id-disposizzjonijiet ta’ l-Ordinanza dwar l-Akkwist ta’ l-Artijiet ghall-Skopijiet Pubblici a tenur ta’ l-Ordinanza dwar l-Akkwist ta’ Artijiet ghal skopijiet pubblici (Kapitolu 88), kopja tad-Dikjarazzjoni esebita Dok. “A”;

4. Illi s-suespost jivvjola l-artikoli 36, 37, 38 u 39 tal-Kostituzzjoni ta’ Malta kif ukoll l-artikoli 3, 6, 8, u l-artikolu 1 ta’ l-Ewwel Protokol tal-Konvenzjoni Ewropeja ghall-Protezzjoni tad-Drittijiet u Libertajiet Fondamentali, hawn taht (il-Konvenzjoni) kif ukoll protett fil-Kapitolu 319 tal-Ligijiet ta’ Malta;

5. Illi tali agir qieghed jikkostitwixxi trattament inuman u degradanti ghaliex huwa l-uniku mezz ta’ ghixien tieghu, vjolazzjoni tad-dritt li ma jittehidx pussess b’mod obbligatorja hlief kontra hlas ta’ kumpens xieraq a tenur ta’ l-artikolu 37 tal-Kostituzzjoni u l-ewwel artikolu ta’ l-Ewwel Protocol tal-Konvenzjoni Ewropjea li jippreskludi l-privazzjoni ta’ jew parti minnhom beni hlief fl-interess pubbliku u soggett ghall-kondizzjonijiet provduti mil-ligi u skond principji generali ta’ Dritt Internazzjonli ghaliex dan qed jittiehed fil-fatt ghal skopijiet u fl-interesss ta’ ditta privata kummercjali u mhux ghal skopijiet pubblici, ksur ta’ l-artikolu 38 tal-Kostituzzjoni u l-artikolu 8 ghaliex l-esponent ighix fil-fond u fir-raba, u vjolazzjoni ta’ l-artikolu 39 tal-Kostituzzjoni u l-artikolu 6 tal-Konvenzjoni Ewropjea ghaliex gie mcahhad minn smigh xieraq fil-process ta’

protezzjoni ghad-drittijiet tieghu u f'kuntest ta' drittijiet u obbligazzjoni ta' natura civili.

Ghaldaqstant l-esponent jitlob il-qima lil din l-Onorabbli Qorti joghgobha

1. tiddikjara u tiddeciedi lilli l-imsemmija procedura ta' espropriazzjoni kif fuq espost u indikat tivvjola d-drittijiet u libertajiet fondamentali ta' l-esponent protetti a tenur ta' l-artikoli 36, 37, 38 u 39 tal-Kostituzzjoni ta' Malta kif ukoll l-artikoli 3, 6, 8, u l-artikolu 1 ta' l-Ewwel Protokol tal-Konvenzjoni Ewropeja ghall-Protezzjoni tad-Drittijiet u Libertajiet Fondamentali kif ukoll protett fil-kapitolu 319 tal-Ligijiet ta' Malta;

2. taghti kull rimedju u direttiva opportuna fic-cirkostanzi.

Bir-riserva ta' kull dritt u azzjoni fil-Ligi.

Risposta ta' l-Avukat Generali u tal-Kummissarju ta' l-Artijiet a fol 8 tal-process.

Jesponu bir-rispett:

1. Illi l-Avukat Generali m'huwiex il-legittimu kontradittur ghall-azzjoni fit-termini ta' l-artikolu 181B tal-Kap. 12 stante li dak li qieghed jigi attakkat huwa l-att amministrattiv tal-Kummissarju ta' l-Artijiet taht l-Ordinanza dwar Akkwist ta' Artijiet ghal-Skopijiet Pubblici li permezz tieghu gie dikjarat li l-artijiet li r-rikorrenti ghandhom interess fihom huma mehtiega ghal skop pubbliku.

2. Illi sostanzjalment ir-rikors promotur javvanza allegazzjoni ta' ksur ta' ligi u abbuz ta' poter li dwarha jesisti rimedju ordinarju fit-termini ta' l-artikolu 469A tal-Kodici ta' Organizzazzjoni u Procedura Civili hu huwa ghalhekk opportun illi dina l-Onorabbli Qorti tiddeklina milli tesercita l-mansjonijiet taghha taht il-Kapitolu IV tal-Kostituzzjoni u taht l-Att XIV ta' l-1987 dwar l-istess allegazzjonijiet.

3. Illi l-kawza odjerna hija prettament dwar espropriazzjoni ta' proprjeta u ma tqajjem ebda kwistjoni dwar trattament inuman jew degradanti, kif allegat mir-rikorrenti, taht l-artikolu 36 tal-Kostituzzjoni u l-artikolu 3 tal-Konvenzjoni Ewropeja.

4. Illi l-fatti allegati ma jqajjmu ebda kwistjoni rigwardanti d-dritt ghall-intimata tad-dar protett mill-artikolu 38 tal-Kostituzzjoni u mill-artikolu 8 tal-Konvenzjoni Ewropeja billi fi kwalunkwe kaz (u jinghad "fi kwalunkwe kaz" ghax ma jidhirx mill-pjanti illi l-art espropriata tinkludi xi bini) dawn l-artikoli bl-ebda mod ma jfissru illi ebda dar ma tista' tigi esproprijata.

5. Illi l-fatti allegati ma jqajjmu ebda kwistjoni taht l-artikolu 39 tal-Kostituzzjoni u 6 tal-Konvenzjoni billi ma hemm xejn f'dawk l-artikoli li jfisser illi l-Gvern ma jistax jespropria proprjeta hlief wara process gudizzjarju. Illi d-diskrezzjoni tal-Gvern fl-esercizzju tal-poter tieghu li jesproprija proprjeta hija sindakabbli fit-termini ta' l-artikolu 469A tal-Kap. 12 u hija wkoll sindakabbli fuq il-livell ta' l-Att dwar il-Konvenzjoni Ewropeja w ukoll fuq il-livell Kostituzzjonali u certament ghalhekk ma jistax jinghad illi r-rikorrenti gew imcahhda mid-dritt ghall-access ghall-Qrati garantit bl-imsemmija artikoli.

5. Illi kwantu bazata fuq allegat ksur ta' l-Artikolu 37 tal-Kostituzzjoni l-azzjoni hija prekluza fit-termini ta' l-artikolu 47(9) ta' l-istess Kostituzzjoni.

6. Illi kwantu bazata fuq l-artikolu 1 ta' l-Ewwel Protocol tal-Konvenzjoni Ewropeja l-azzjoni hija infondata peress illi t-tehid in kwistjoni qieghed isir skond il-ligi, taht obbligu legali, sindakabbli minn tribunal indipendenti w imparzjali, ta' hlas ta' kumpens, u ghal skop pubbliku illi jikkonsisti fil-ftuh ta' triq pubblika.

Illi l-art taht il-process ta' espropriazzjoni hija biss parti zghira ta' l-art li ghandhom f'idejhom ir-rikorrenti u m'huwiex ragjonevoli dak li gie implikat fir-rikors promotur

fis-sens illi dan il-process ta’ espropriazzjoni ta’ bicca art biex issir triq se jtellef l-ghejxien lir-rikorrenti.

Illi, di piu, kwantu tikkoncerna artijiet li fuqhom ir-rikorrenti, jew min minnhom, ghandhom biss titolu ta’ qbiela l-azzjoni tikkoncerna biss kontroll ta’ uzu ta’ proprjeta u mhux tehid ta’ possedimenti u hija prekluza bid-disposizzjonijiet tat-tieni paragrafu ta’ l-imsemmi Artikolu 1 ta’ l-Ewwel Protocol.

Rat l-atti kollha tar-rikors u d-dokumenti ezibiti;
Semghet ix-xhieda bil-gurament;
Rat in-noti tal-partijiet;

Talbiet

Illi r-rikorrenti qed jitolbu li dina l-Qorti tiddikjara u tiddeciedi li l-procedura ta’ esproprjazzjoni li saret kontra taghhom tivvjola d-drittijiet u libertajiet fundamentali taghhom a tenur ta’ l-artikolu 36, 37, 38 u 39 tal-Kostituzzjoni ta’ Malta kif ukoll ta’ l-artikoli 3,6, u 8 u l-Artikolu 1 ta’ l-ewwel Protokol tal-Konvenzjoni Ewropeja ghall-Protezzjoni tad-Drittijiet u Libertajiet Fundamentali protetti fil-Kapitolu 319 tal-Ligijiet ta’ Malta.

L-intimati ressqu diversi eccezzjonijiet li se jigu ‘ssa trattati.

Legittimu kontradittur

L-intimati wiegbu li l-Avukat Generali mhux il-legittimu kontradittur ghall-azzjoni proposta u dana a termini ta’ l-artikolu 181B tal-Kap 12 billi dak li qed jigi attakkat huwa l-att amministrattiv tal-Kummissarju ta’ l-Artijiet taht il-Kap 88.

Dan l-artikolu gie imfisser fil-kawza “Caruana vs L-Onorevoli Prim Ministru”, deciza fil-31 ta` Mejju, 2006, fis-sens li gej:

“Illi fil-fehma ta` din il-Qorti, dan ifisser li l-legislatur ried li f`kull kaz li fih wahda mill-partijiet tkun il-Gvern, dik ir-rapprezentanza tkun principalment f`kap tad-dipartiment u, fejn dan ma japplikax, sussidjarjament fil-persuna tal-Avukat Generali, li dejjem u f`kull kaz irid jigi wkoll notifikat bl-atti gudizzjarji li jitressqu kontra l-Gvern”.

Illi ghalhekk skond dan l-artikolu 181 B il-Gvern ghandu jkun rapprezentat fl-atti u fl-azzjonijiet gudizzjarji mill-Kap tad-Dipartiment tal-Gvern li jkun inkarigat mill-materja in kwistjoni, imma l-Avukat Generali jirrapprezenta lil Gvern f’dawk l-atti u l-azzjonijiet gudizzjarji li minhabba n-natura tat-talba ma jkunux jistghu jigu diretti kontra xi wiehed jew aktar mill-kapijiet tad-Dipartimenti l-ohra tal-Gvern.

F’dan il-kaz dina l-eccezzjoni ghandha tigi milqugha billi mhux qed tigi mpunjata l-validita’ ta’ xi ligi u minn-natura tat-talba dina tista’ tigi diretta kontra id-Dipartiment intimat billi l-esproprju nhareg mill-intimat Kummissarju ta’ l-Artijiet f’isem il-Gvern li ghalhekk hu d-dipartiment li ghandu jkun parti fil-kawza. L-Avukat Generali diga’ hu fil-kawza tramite l-Kummissarju ta’ l-Artijiet u kellu biss jigi notifikat kif jipprovdi s-subinciz (3).

Rimedju Ordinarju

L-intimati wiegbu wkoll li r-rikors promutur javvanza allegazzjoni ta’ ksur ta’ ligi u abbuz ta’ poter li dwarha jezisti rimedju ordinarju taht l-artikolu 469A tal-Kap 12 u ghalhekk dina l-Qorti ghandha tiddeklina milli tezercita l-mansjonijiet taghha a termini ta’ l-artikolu 46(2) tal-Kostituzzjoni u l-proviso ghall-artikolu 4(2) tal-Kap 319 billi r-rikorrenti ghandhom disponibbiliu ghalihom mezz xieraq ta’ rimedju ghall-ksur.

L-intimati jirritjenu li dan jista’ jsir billi s-subinciz (a) ta’ l-inciz (1) ta’ l-Artikolu 469(A) jistabilixxi li l-qrati ta’ kompetenza civili ghandhom gurisdizzjoni biex jistharrgu l-validita ta’ xi eghmil amministrattiv jew li jiddikjaraw dak l-

eghmil null, invalidu jew minghajr effett meta l-eghmil amministrattiv jikser il-Kostituzzjoni.

Dan il-punt kien gie ezaminat fis-sentenza tal-Qorti Kostituzzjonali fl-ismijiet **Emanuel Ciantar vs Kummissarju tal-Pulizija deciza fit 2 ta' Novembru 2001** fejn il-Qorti, ghal dak li jirrigwarda dan l-apparenti konflitt bejn il-kompetenza civili u l-kompetenza kostituzzjonali, qalet hekk:

"Illi l-gurisprudenza ttantat tidentifika l-limiti tas-subinciz (1)(a) ta' l-artikolu 469A fi sforz biex ticcara sa fejn din id-disposizzjoni setghet tkun in kontrast jew anke in konflitt mal-gurisdizzjoni originali moghtija mill-istess Prim'Awla tal-Qorti Civili fl-artikolu 46 tal-Kostituzzjoni fir-rigward ta' rikors ta' kull persuna li tallega li xi wahda mid-disposizzjonijiet ta' l-artikoli 34 sa 45 maghdudin ta' l-istess Kostituzzjoni tkun giet jew tkun ser tigi miksura.

Illi l-kompetenza kostituzzjonali u l-kompetenza civili kellhom jibqghu separati u distinti anke ghaliex ir-rikors taht kull kompetenza hu regolat bi proceduri appositi b'finalita' ta' rimedju mhux dejjem identiku. Ir-rimedju taht l-artikolu 469A taht certu aspetti kien wiehed limitat waqt li l-Qorti Kostituzzjonali ma kellha ebda limitu fl-ghazla tar-rimedju xieraq li setghet takkorda.

L-eghmil amministrattiv jista' jikser il-Kostituzzjoni fir-rigward ta' hafna jeddijiet tutelati fiha li ma humiex dawk protettivi tal-jeddijiet fondamentali. F'dawn il-kazijiet kollha, is-subinciz (1)(a) taht ezami isib applikazzjoni mmedjata. Fejn mill-banda l-ohra l-agir amministrattiv ikun allegatament leziv tal-jeddijiet fondamentali, d-domanda kellha tkun jekk l-allegata vjolazzjoni kenitx jew le koperta taht il-ligi ordinarja. Indubbjament infatti bhala regola, kull attivita' u azzjoni ta' l-individwu huma bhala regola gvernati mil-ligijiet ordinarji anke fejn dawn jilledu l-jeddijiet fondamentali. Fejn dawn il-ligijiet jaghtu rimedju ghal-lezjoni – u fost dawn il-ligijiet kellu jitqies l-artikolu 469A tal-Kap 12 – individwu kellu l-ewwel jirrikorri ghar-rimedju ordinarju quddiem it-tribunali ordinarji qabel ma

jirrikorri finalment ghar-rimedju straordinarju quddiem il-Qorti Kostituzzjonali.

Kien ukoll principju ta' dritt illi l-Qrati kollha kellhom jassiguraw l-osservanza tal-Kostituzzjoni u kellhom japplikaw il-ligijiet ordinarji fid-dawl tad-disposizzjonijiet taghha. Kif l-istess kellhom l-obbligu illi japplikaw dan il-principju fir-rigward tal-Konvenzjoni Ewropeja li hi parti mid-dritt ordinarju tal-pajjiz.

Ghalhekk il-gurisprudenza tal-Qrati taghna f'tentattiv biex tirrikoncilja dan l-inciz (1)(a) ta' l-artikolu 469A tal-Kap 12 u ta' l-artikolu 46 tal-Kostituzzjoni fejn si tratta ta' lezjonijiet tad-drittijiet fundamentali, jidher li tiffavorixxi interpretazzjoni bazata fuq l-effettivita' tar-rimedju fis-sens illi rikors kostituzzjonali kellu jkun accessibbli f'dawk il-kazijiet fejn ir-rimedju effettiv ghal-lezjoni subita ma setax jinghata taht l-artikolu 469A. Interpretazzjoni din mhux ghal kollox linejari u ma kenitx nieqsa minn diffikolta' interpretattiva.

It-tifsira hi li l-Qorti fil-kompetenza civili ghandha gurisdizzjoni hlief fejn il-ligi tnehhilha dik il-gurisdizzjoni u r-regola tibqa' li fejn jista' jinghata rimedju tajjeb u bizzejjed mill-Qorti fil-kompetenza civili mela ma hemmx ghalfejn isiru proceduri straordinarji. Dan naturalment salv dejjem il-principju illi r-rimedju mill-Qorti fil-kompetenza civili kellu jinghata biss bl-applikazzjoni tal-ligi u tar-regoli ta' dritt applikabbli fil-kamp tad-dritt civili". (sottolinear ta' dina l-Qorti).

Il-lanjanzi tar-rikorrenti f'dana r-rikors huma marbutin ma' allegati lezjonijiet dwar trattament inuman u degradanti, dritt ghall-familja, access ghall-qorti u dritt ta' propjeta', kemm taht il-Kostituzzjoni kif ukoll taht il-Konvenzjoni Ewropea, (ara talbiet fir-rikors promutur). Ghalhekk dawn l-allegati vjolazzjonijiet ma kienux ser ikunu koperti bir-rimedju ordinarju wahdu, fosthom l-artikolu 469A tal-Kap 12, billi mhux qed tintalab dikjarazzjoni biss li dak li ghamlu l-intimati, l-att amministrattiv, huwa null immma

qed jallegaw diversi lezjonijiet kostituzzjonali u konvenzjonali.

Dina l-eccezzjoni ghalhekk qed tigi michuda

L-artikolu 36, 38 u 39 tal-Kostituzzjoni u l-Artikolu 3, 6 u 8 tal-Konvenzjoni.

L-intimati isostnu li l-artikolu 36 tal-Kostituzzjoni (u l-Artikolu 3 tal-Konvenzjoni) l-artikolu 38 tal-Kostituzzjoni (u l-artikolu 8 tal-Konvenzjoni) u l-Artikolu 39 tal-Kostituzzjoni (u l-artikolu 6 tal-Konvenzjoni) ma japplikawx ghall-kaz in ezami. (ara tielet eccezzjoni).

L-intimati isemmu li fil-kaz ta' l-Artikolu 36 tal-Kostituzzjoni l-kawza tirrigwarda esproprjazzjoni ta' proprejta' liema esproprjazzjoni ma tqajjem l-ebda kwistjoni dwar trattament inuman jew degradanti. Il-Qorti taqbel u fil-fatt tosserva li l-lanjanza taht dana l-artikolu lanqas biss giet trattata mir-rikorrenti fin-nota ta' osservazzjonijiet taghhom. L-esproprjazzjoni saret a termini ta' l-Ordinanza dwar l-Akkwist ta' Artijiet ghal-Skopijiet Pubblici (Kap 88) u tali esproprjazzjoni ghalhekk ma taqax fid-definizzjoni ta' trattament inuman u degradanti.

L-istess jinghad fir-rigward tal-lanjanza taht l-artikolu 38 tal-Kostituzzjoni u l-artikolu rilevanti taht l-Konvenzjoni (ara raba' eccezzjoni) billi f'dan il-kaz mhux qed nitkellmu dwar xi dar li qed tigi esproprjata imma dwar triq biex tinbena fl-interess pubbliku. L-istess dina l-lanjanza ma gietx trattata mir-rikorrenti fin-nota ta' osservazzjonijiet taghhom.

Kwantu ghal-lanjanza taht l-artikolu 39 tal-Kostituzzjoni u l-artikolu rilevanti taht l-Konvenzjoni, (ara hames eccezzjoni) l-intimati jissottomettu li ma hemm xejn f'dawn l-artikoli li jfisser li l-Gvern ma jistax jespropja proprjeta' hlief wara process gudizzjarju. Il-poter tal-Gvern li jesproprja hu sindakabbili mill-Qorti kemm b'stharrig gudizzjarju a termini ta' l-artikolu 469A tal-Kap 12 kif kostituzzjonalment u konvenzjonalment fil-limiti imposti bil-

ligi. It-talba taht dana l-kap, imsemmija fir-rikors promutur, l-istess ma gietx trattata mir-rikorrenti fin-nota taghhom.

L-artikolu 37 tal-Kostituzzjoni u l-artikolu 1 ta’ l-ewwel Protokol tal-Konvenzjoni Ewropeja ghall-Protezzjoni tad-Drittijiet u Libertajiet Fundamentali protetti fil-Kapitolu 319 tal-Ligijiet ta’ Malta.

It-trattazzjoni u s-sottomissjonijiet tar-rikorrenti kienu bazati principalment fuq l-artikolu 37 tal-Kostituzzjoni u l-artikolu 1 ta’ l-ewwel Protokol tal-Konvenzjoni Ewropeja ghall-Protezzjoni tad-Drittijiet u Libertajiet Fundamentali protetti fil-Kapitolu 319 tal-Ligijiet ta’ Malta.

Ir-rikorrenti jikkontendu li ghalkemm l-esproprju ghandu jsir biss ghal skop pubbliku u qatt ghal skop privat, fil-kaz in dezamina, il-procedura uzata saret biex tivvantagga u ghal skop uniku ta’ persuna wahda li kellha interess li din l-esproprjazzjoni issir, u tghaddi triq minn fuq proprjeta’ taghhom biex taghti access lil dina l-persuna. Skond ir-rikorrent l-esprorjazzjoni saret “at the expense of third parties” u l-intimati ma pprovawx posittivament x’kien l-interess pubbliku.

Illi l-Artikolu 1 tal-Ewwel Protokoll tal-Konvenzjoni jipprovdi li:

“*Kull persuna naturali jew persuna morali ghandha dritt ghat-tgawdija pacifika tal-possedimenti taghha. Hadd ma ghadu jigi ipprivat mill-possedimenti tieghu hlief fl-interess pubbliku u bla hsara tal-kundizzjonijiet provduti bil-ligi u bil-principji generali tal-ligi internazzjonali.*

“*Iżda d-dispożizzjonijiet ta’ qabel ma ghandhom bl-ebda mod inaqqsu d-dritt ta’ Stat li jwettaq dawk il-ligijiet li jidhrulu xierqa biex jikkontrolla l-użu ta’ proprjeta’ skond l- interess generali jew biex jiżgura l-hlas ta’ taxxi jew kontribuzzjonijiet oħra jew pieni.*”;

Huwa l-obbligu ta’ l-Istat li jkun qed jesproprija li jipprova li dak l-espropriju jkun qed isir, *inter alia*, fl-interess pubbliku [**Pawlu Cachia v Avukat Generali et** deciza mill-Qorti Kostituzzjonali fit-28 ta’ Dicembru, 2001]. Dan l-interess pubbliku jrid jibqa’ jissussisti sal-mument meta l-art tkun defenittivament ghaddiet f’idejn l-Istat bil-konkluzjoni tal-proceduri ta’ esproprjazzjoni.

Fil-kaz in ezami ghalkemm ir-rikorrenti qed jikkontendu li l-akkwist sar esklussivament ghan nom u fl-interess ta’ terzi, skond id-dikjarazzjoni tal-President ta’ Malta (ara fol 88) li l-akkwist sar ghax kien mehtieg ghall-skop pubbliku. Il-Qorti ghalhekk trid tezamina ezattament ghal x’hiex verament saret l-esproprjazzjoni u fl-interess ta’ min, jekk hux fl-interess tal-pubbliku jew merament fl-interess privat. Skond id-dikjarazzjoni tal-President imsemmija, l-art kienet mehtiega mill-awtorita’ kompetenti ghal skop pubbliku skond id-disposizzjonijiet ta’ l-Ordinanza dwar l-Akkwist ta’ Artijiet ghal Skopijiet Pubblici (Kap 88) u illi l-akkwist taghha ghandu jkun b’xiri assolut. Dina d-dikjarazzjoni hija sindakabbili minn dawn il-Qrati. (Ara hames eccezzjoni u s-sentenza Farrugia vs Kum. Ta’ l-Artijiet PA GCD 5/3/2004).

Mill-provi prodotti jirrizulta li kienet saret talba minn Anton Camilleri ghan-nom tal-kumpanija MS & A Developments Ltd biex issir esproprjazzjoni ta’ bicca art (ara Dok a fol 151, ittra tal-Perit M.Grech u xhieda Margaret Falzon). Din l-art kienet diga progettata bhala triq fl-*scheme plans* biex isservi bhala triq pubblika. Saret dina t-talba mid-ditta imsemmija, billi din il-bicca art kienet l-unika access ghall-proprejta’ taghha, u ghalkemm kienet ipprovat tixtri dina l-art minghand is-sidien ma kienx irnexxilha u ma kelliex triq ohra hlief li titlob l-esproprju taghha. (ara wkoll xhieda tal-Perit Austin Attard Montaldo a fol 214).

Il-Perit Lino Zammit tal-Roads Department spjega li meta persuna tizvilluppa l-proprjeta’ taghha, skond il-Kodici tal-Pulizija, din trid tiffurma t-triq quddiem il-proprejta’ taghha u meta ma tkunx tista’ taghmel hekk, ghax is-sidien ta’ l-art ma jkunx waslu ghall-ftehim mal-izviluppatur biex jghaddulu l-art, hemm process legali li bih il-Kummissarju

ta' l-Artijiet jista' jintalab jesproprja l-art li tkun intiza biex issir triq pubblika u li biha jista' jkun hemm access ghall-proprjeta'. Meta jsir dan l-esproprju , l-art issir tal-Gvern, u dak li jkun talab l-esproprju, jhallas taghha. (ara fol 162/3)

Margaret Falzon, mid-Dipartiment tal-Lands (ara fol 308) xehdet li f'dana il-kaz l-esproprjazzjoni saret ghall-skop pubbliku billi kienet ser issir triq li kienet ilha minn 1988 progettata skond l-iskemi. Dwar dina l-art, id-Dipartiment kellu diversi talbiet biex issir dina l-esproprjazzjoni izda effettivament d-*deed of obligation* kienet giet iffirmata biss min MS & A Developments Ltd. L-art imbaghad saret tal-Gvern izda is-sidien ma hadux il-kumpens li gie offrut u wara depozitat. (ara fol 345 et seq).

Carmel Camilleri impjegat mal-Lands Department xehed li ghad-Dipartiment tal-Lands, jekk triq tkun skedata, dina tigi konsidrata bhala triq u ghalhekk ghandha skop pubbliku. Ghalkemm it-talba ssir minn terza persuna, it-triq jixtriha l-Gvern u tibqa' tal-Gvern. L-iskop pubbliku f'dan il-kaz kien li tinfetah triq skond l-iskema cjoe skond l-pjan regolatur. Skond ix-xhud *schemed road* hija wahda li ma tghaddiex minn fuq proprejta' ta' xi hadd biex taghti access lil xi hadd.

Ir-rikorrenti opponew bil-qawwa tali esproprjazzjoni, anke fisikament, u dana ghar-ragunijiet li hemm fl-ittra tal- Perit Borg a fol 207:-

1. The proposed street will divide their farm and cultivated land in a manner that besides reducing their very productive land, will make cultivation very difficult with respect to irrigation and manuring. The existing water reservoirs and livestock will be divided from the cultivated fields by the proposed street, a condition disastrous for their livelihood.
2. Applicants are registered farmers and animal breeders and have been cultivating the said land and breeding animals for over forty years, long before the advent of the present development.

3. The land is intensely cultivated, irrigated and yielding three crops annuwally.

Ir-rikorrenti jikkontendu li huma ma kienux jafu li kien hemm triq progettata, ma gewx infurmati dwar l-esproprjazzjoni u l-ewwel darba li saru jafu bl-isproprjazzjoni kien biss meta tfaccat il-gaffa fuq l-art taghhom biex twitti t-triq.

Kif gie deciz diversi drabi mill-Qorti ta' Strasbourg:

Article 1 of Protocol No. 1 comprises three distinct rules:
<u>the first rule</u>, set out in the first sentence of the first paragraph, is of a general nature and enunciates the principle of the peaceful enjoyment of property;
<u>the second rule,</u> contained in the second sentence of the first paragraph, covers deprivation of possessions and subjects it to certain conditions;
<u>the third rule,</u> stated in the second paragraph, recognises that the Contracting States are entitled, *inter alia*, to control the use of property in accordance with the general interest.
The three rules are not, however, distinct in the sense of being unconnected. The second and third rules are concerned with particular instances of interference with the right to peaceful enjoyment of property and should therefore be construed in the light of the general principle enunciated in the first rule
(see, among other authorities*, James and Others v. the United Kingdom*, judgment of 21 February 1986, Series A no. 98, pp. 29-30, § 37, *Beyeler v. Italy* [GC], no. 33202/96, § 98, ECHR 2000-I, and *Saliba v. Malta*, no. 4251/02, § 31, 8 November 2005).

Fil-kaz prezenti mhux ikkkontestat li meta giet esproprjata l-bicca art in kwistjoni kien hemm interferenza kemm skond t-tieni u t-tielet regola billi f'dan il-kaz partikolari r-rikorrenti huma kemm sidien in parti u pussessuri ta' dina l-bicca art u jahdmuha bi qbiela. Fil-fatt jirrizulta mill-provi li t-triq tghaddi parti minn fejn ir-rikorrenti ghandhom sehem ma' tlett sidien ohra, u parti minn fejn ghandhom l-

art bi qbiela, u dana qed nitkellmu fuq tlett kwarti ta' tommna. Skond il-Perit Austin Attard Montaldo, ir-rikorrenti huma l-gabilotti ta' l-art ta' Cikku u jhallsu l-qbiela. L-art hija wirt tal-familja Attard Montaldo. Ir-rikorrent John Farrugia kkonferma dana u qal li minn fejn tghaddi t-triq hemm erba sidien, u huma ghandhom parti, imbaghad hemm ta' Montaldo, Agius, u Attard, pero' l-art tinhadem minhhom.

Illi skond id-dikjajrazzjoni tal-President f'dan il-kaz l-art kienet mehtiega ghall-skop pubbliku ghalhekk kien hemm tehid (fejn ir-rikorrenti huma n-parti sidieni) u kontrol ta' uzu (fejn ir-rikorrenti ghandhom l-art bi qbiela) u ghalhekk hemm interferenza a termini ta' paragrafu 1 ta' l-artikolu 1 ta' l-ewwel Protokol.

Tehid ta' proprejta' skond it-tieni regola hija gustifikata biss jekk jintwera inter alia li saret fl-interess pubbliku u suggetta ghall-kondizzjonijiet previsti mil-ligi. Inoltre dina l-interferenza trid tkun proporzjonata, cjoe jrid ikun intlahaq bilanc gust bejn l-interess generali tal-kommunita' u l-protezzjoni tad-drittijiet fundamental ta' l-individwu, u dana l-bilanc ma jintlahaqx jekk l-individu se jbati piz eccessiv. (Sporrong and Lonnroth u Brumarescu v Romania).

F'dan il-kaz m'hux kontestat li l-interferenza kienet wahda legali billi saret skond il-ligi, cjoe skond l-Kap 88 tal-Ligijiet ta' Malta u r-rikorrent gew offruti kumpens li huma ghandhom m'accettawx. L-esproprju gie pubblikat fil-gazzetta tal-Gvern fin 1998 u ghalhekk ir-rikorrenti ma jistghux ighidu li ma kienux jafu (il-ligi tippresumih) li l-art kienet giet esproprjata. Apparti dana, ir-rikorrenti kellhom ikunu jafu wkoll li fuq dina l-art kien hemm triq progettata sa minn 1988 meta giet approvata l-iskema mill-Parlament. Inotlre kien mar rapprezentant tad-Dipartiment ta' l-Agrikoltura fuq il-post biex jaghmel stima tal-kumpens, u kien infurma lir-rikorrenti li minn fuq dika l-art kien hemm esproprju. Anke t-terz interessat kien ipprova jixtri dina l-art minghandhom qabel ma kienet marret il-gaffa biex twitti t-triq.

Ghalhekk il-Qorti tikkonkludi li ma kien hemm xejn illegali fil-procedura uzata mill-intimati meta saret l-esproprjazzjoni u ma sar ebda ksur ta' l-artiklu 1 tal-Protokol 1 f'dan is-sens.

Jibqa' li l-Qorti tezamina jekk kienx hemm ghan legittimu ghall-dina l-interferenza. Ir-rikorrenti qed jikkontendu li l-esproprjazzjoni saret eskluzzivament u fl-interess biss tat-terz privat u mhux tal-pubbliku in generali billi l-art ittiehdet biex dan it-terz ikollu access ghall-izvilupp li kien qed jaghmel.

F'dan il-kaz jirrizulta li dawn it-triqat, l-scheme roads, fosthom it-triq in kwistjoni, kienu ilhom ippjanati mill-Awtorita' ta l-Ippjanar sa minn 1988. Skond il-Perit Lino Zammit dan kien process elaborat, u sar in forza ta' ligi u kienu maghrufin u approvati mill-Parlament. (ara ukoll xiehda ta' Johann Buttigieg a fol 270, 277, 284). Skond Margaret Falzon (ara fol 308) l-esproprjazzjoni saret ghall-skop pubbliku billi kienet ser issir it-triq li kienet progettata minn qabel. Id-Dipartiment kellu diversi talbiet biex issir dina l-esproprjazzjoni izda d-deed of obligation kienet saret biss min MS & A Developments Ltd.

Fil-kawza fl-ismijiet **Dr. Carmelo Vella et vs. Segretarju tad-Djar et** deciza fit-30 ta' Dicembru, 1993, il-Qorti ta' l-Appell irriteniet illi l-interess pubbliku qatt ma jista' jirreferi ghal interess essenzjalment privat. *"L interess huwa dejjem privat,"* kif spjegat dik il-Qorti, *"meta m'ghandux applikazzjoni ghal generalita` tac-cittadini, ta' l-universalita` tal-pubbliku fl-Istat"*. Dik il-Qorti kompliet tispjega li jekk ma jigix precizat sew il-kuncett ta' l-interess pubbliku, allura dana l-"interess pubbliku" jista' jintuza biex jimmina d-drittijiet fondamentali u l-libertajiet tal-bniedem kif protetti bil-Kostituzzjoni u bil-Konvenzjoni Ewropea.

L-iskop pubbliku kontemplat fl-Artikolu 2 tal-Kap. 88, li a bazi tieghu sar l-esproprju, ma jeskludix il-possibilita` li l-akkwist ikun jinvolvi interess ta' terz. Il-Ligi tiddefinixxi x'inhu skop pubbliku f'dan l-artikolu bhala li jfisser kull skop li ghandu x'jaqsam ma' l-uzu esklussiv tal-Gvern jew ma' l-uzu pubbliku generali, jew li ghandu x'jaqsam ma'

jew jiswa ghall-interess jew qadi tal-pubbliku (sew jekk l-art tkun ghall-uzu tal-Gvern sew jekk le) jew ma' jew ghall-ippjanar ta' l-ibliet".

Il-Qorti ta' l-Appell kellha l-okkazzjoni li tfisser dana l-'iskop' fis-sentenza taghha tat-30 ta' Novembru, 2001 fl-ismijiet ***Mario Cutajar noe. v. Il- Kummissarju ta' l-Art et*****,** fejn irriferit ghal dak li qalet l-Qorti Ewropea fir-rigward tas-sinjifikat tat-terminu **"the public interest" fl-ewwel artikolu ta' l-ewwel Protokoll tal-Konvenzjoni, li rriteniet illi "a deprivation of property effected for no reason other than to confer a private benefit on a private party cannot be "in the public interest". Nonetheless the compulsory transfer of property from one individual to another may, depending upon the circumstances, constitute a legitimate aim for promoting the public interest".** Din l-enuncjazzjoni ta' principju fil-kawza **James and others (1986)** giet ulterjorment elaborata fl-istess gudizzju hekk: **"The taking of property effected in pursuance of legitimate social, economic or other policies may be "in the public interest" even if the community at large has no direct use or enjoyment of the property taken".**

Fil-kaz in ezami, ghalkemm l-esproprju sar fuq talba ta' terz, kif wara kollox anke tipprovvdi l-ligi, l-Qorti izda hi tal-fehma li l-mizura li minnha qed jilmentaw ir-rikorrenti kienet wahda li kellha ghan legittimu billi l-intimati kienu qed jattwaw skema ta' triqat li kienet ilha progettata fl-interess tal-pubbliku in generali, u li skattat biss meta terz partikolari obbliga ruhhu li jhallas ghall- esproprjazzjoni.

Finalment il-Qorti trid tara jekk dina l-intereferenza kienitx gustifikata. Kif qalet il-Qorti ta' Strabourg: "In an area as complex and difficult as that of the development of the country, the Contracting States should enjoy a wide margin of appreciation in order to implement their planning policy (ara Terazzi vs Italy u Elia vs Italy). Madanakollu lill-Qorti jrid jirrizultalha li nzamm bilanc gust bejn id-dritt ta' l-istat u d-dritt ta' l-individwu.

F’dan il-kaz l-art ittiehdet biex tigi furmata triq fl-interess pubbliku u din it-triq li kienet ilha progettata. Kien se jibbenefika minnha anke terz privat imma l-iskop pubbliku in generali baqa’ jissusisiti u t-triq ma kienitx se tkun wahda privata imma propjeta’ tal-Gvern. Inoltre r-rikorrenti ghandhom tmint itmiem li minnhom l-art li ttiehdet tikkonsisti f’xi nofs tomna jew tlett kwarti, u l-kumplament baqa’ ghand ir-rikorrenti li baqghu jahdmuh. Ir-rikorrenti ghandhom biss sehem wiehed minn erbgha bhala sidien u l-qbija ta’ l-art qeda ghandhom biss bi qbiela. Fil-fehma tal-Qorti r-rikorrenti mhux se jbatu piz eccessiv billi l-art li hija milquta bl-esproprjazzjoni hija biss parti zghira mill-art li r-rikorrenti ghandhom f’idjehom.

Ghalhekk il-Qorti tikkonkludi li ma kienx hemm ksur ta’ l-artikolu 39 tal-Kostituzzjoni u l-artikolu 1 ta’ l-ewwel Protokol tal-Konvenzjoni Ewropeja.

Decizjoni

Ghal dawn il-motivi
Il-Qorti tiddeciedi
Billi tiddikjara li l-Avukat Generali mhux il-legittimu kontradittur u ghalhekk tilliberah mill-osservanza tal-gudizzju;
Tichad it-talbiet tar-rikorrenti
Bl-ispejjez kontra taghhom.

< Sentenza Finali >

--------------------------------TMIEM--------------------------------